

KULTŪROS BARAI

ISSN 0134-3106

2016 **7/8**

Kultūros ir meno mėnesinis žurnalas. eurozine.com, kulturosbarai.lt

Kultūros ir meno
žurnalas.
Eina nuo 1965 m.

Vyriausioji redaktorė
Laima KANOPKIENĖ 2 62 38 61

Rengia

Almantas SAMALAVIČIUS
(kultūrologija, architektūra) 2 62 38 61
Rūta GAIDAMAVIČIUTĖ
(muzika) 2 62 38 61
Monika MEILUTYTĖ
(teatras) 8 614 12855
Kęstutis ŠAPOKA
(dailė) 8 655 90921
Tadas GINDRĖNAS
(dizaineris) 2 61 05 38
Kristina SABUKIENĖ
(kompiuterininkė) 2 61 05 38
Asta DEKSNYTĖ
(korektorė)
Irena ŽAGANEVIČIENĖ
(buhalterė) 2 62 31 04

Redakcinė kolegija

Endre BOJTÁR (Vengrija)
Alfredas BUMBLAUSKAS
Pietro U. DINI (Italija)
Stasys EIDRIGEVIČIUS
Carl Henrik FREDRIKSSON (*eurozine*)
Vita GRUODYTĖ (Prancūzija)
Algis MICKŪNAS (JAV)
Liana RUOKYTĖ
Giedrius SUBAČIUS (JAV)
Antanas ŠILEIKA (Kanada)
Vyngantas VAREIKIS
Kazys VARNELIS jr. (JAV)

Redakcijos adresas

Latako g. 3, 01125 Vilnius
el. paštas: kulturosbarai@takas.lt,
kulturosbarai@gmail.com
Faksas: 2 62 38 61

© Leidėjas – VšĮ „Kultūros barų“ leidykla. SL 101

Redakcija nereikalauja, kad spausdinamų
straipsnių mintys atitiktų jos nuomonę

Kultūros barai yra *Eurozine the netmagazine*
partneris. www.eurozine.com

KULTŪROS BARAI

Rūpesčiai ir lūkesčiai

Tomas KAVALIAUSKAS. Žmogaus teisių tragedija po Nicos palmių šakelėmis / 2
Vainius BARTASEVIČIUS. Nesibaigianti Jungtinės Karalystės kova su imigracija / 7
Sajay SAMUEL. Studentai – priklausomybės ir pavydo įkaitai? / 10

Problemos ir idėjos

Odetė ŽUKAUSKIENĖ. Pavergtas regėjimas / 13
Bulgarija: romėnų griuvėsiai ir sovietų kariai. *Su kultūrologėmis Galina Gončiarova, Valentina Gueorguieva, Slavka Karakuševa kalbasi Tomas Kavaliauskas* / 19

Paveldas ir paminklai

Algimantas GRAŽULIS. Brangiai kainuojanti saviveikla. *Istorinių miestelių raidos ir apsaugos problemos* / 26
Almantas SAMALAVIČIUS. Viešojo atmintis ir juodosios urbanistinės skylės / 32

Nuomonės apie nuomones

Rinkimams artėjant II. *Runkelių dainos (ne melas – beveik tiesa)* / 40

Kūryba ir kūrėjai

Mykolas KARČIAUSKAS. Eilėraščiai / 46
Jūratė LEVINA. Algirdas Julius Greimas apie teatro tiesas ir žmogaus egzistencijos žanrus / 48
Stasys EIDRIGEVIČIUS. Šalti netikėtumai / 60
Vilma MAČIANSKAITĖ. Gąsdinanti (ne)viltis. *Raimondo Gailiūno tapyba* / 64
Raimonda BITINAITĖ-ŠIRVINSKIENĖ. Scenografijos horizontai parodų žemėlapyje / 65
Redas DIRŽYS. Pirmasis kvantinis *Fluxfutbollum* lygiadienio festivalis Londone / 69
Eglė AMBRASAITĖ. Juoda oda – balta kaukė. *Feminizmo ir vartotojų kultūros atspindžiai*
Beyoncé vizualiniame albume „Limonadas“ / 78
Ona Danutė JEDZINSKIENĖ. Rūsčios kasdienybės filosofas. *Romualdo Kuncos tapyba* / 81
Zecharia PLAVIN. Vilties giesmė / 84

Iš rankraščių ir archyvų

Ne vieno žygio herojus. *Prisimenant Juozą Lukšą-Daumantą* / 96

Praeities dabartis

Viktorija RIMAITĖ. Tremtis į Sibirą (post)atminties veidrodyje / 100

Laikai ir žmonės

Wojciech KARPIŃSKI. Jerzy Giedroyc, atminties saugotojas / 103

Apie knygas

Romualdas LANKAUSKAS. Ryški asmenybė blankių figūrų epochoje. *Albert'as Camus ir dramatiška jo biografija* / 107

Visai nejuokingi skaitiniai

Krescencija ŠURKUTĖ. Toga candida / 110
Summaries / 111

Viršelio 1 p.: Romualdas KUNCA. Burės išplaukia. MMX. Drobė, aliejus; 70 x 90

4 p.: Aušra BAGOČIŪNAITĖ-PAUKŠTIENĖ. Scenografija spektakliui „Baisiai graži pasaka“.
Dmitrijaus Matvejevo nuotr.

ALGIRDAS JULIUS GREIMAS APIE TEATRO TIESAS IR ŽMOGAUS EGZISTENCIJOS ŽANRUS

M. A. Škėma
189 North 5th str.
Brooklyn 11, N. Y.
U. S. A.

Villefranche s / mer^[1] 29 rugp. 1954

*Mielas pone Škėma,
miela buvo gauti Jūsų laišką, kaip ir skaityti abi
Jūsų pjeses^[2]. – Prisipažinsiu, dažnai net pasigėstu
kontaktų su jaunąja mūsų rašytojų karta, kuriai jų
sunkiame, atviromis akimis, kelyje jaučiu didelių sim-
patijų. Bandysiu nuoširdžiai išpildyti Jūsų prašymą, –
nuoširdumas kaštuoja ir kritikuojamam, ir kritikuo-
jančiam, bet, galų gale, apsimoka.*

*V[ytautas] Gedgaudas paprašė p. [Georges] Matoré
ir mano nuomonės dėl galimybių Jūsų pjesę^[3] išversti į*

*prancūzų kalbą ir statyti Paryžiuje. Abu esame vienos
nuomonės – tokių galimybių, atrodo, yra mažai, ir,
visų pirma, dėl visai nuo veikalo kokybės nepriklau-
sančių priežasčių: 1° buržuaziniai Paryžiaus teatrai
stato beveik išimtinai lengvo pobūdžio pjeses (arba,
geriausiu atveju, Mauriac'us ir Claudel'ius) 2° pažen-
gusiems teatrams Jūsų veikalo siužetas būtų, greičiau-
siai, nepriimtinas (ne dėl to, kad jie būtų komunis-
tų rankose, o dėl to, kad anti-komunizmas yra virtęs
Prancūzijoje pigia dešiniųjų kromelio preke).*

*Kiek tai liečia asmenišką Jūsų darbo vertinimą,
reikėtų visų pirma išskirti du planus: lietuviškąjį ir
visuotinės literatūros planus. Kiek teko prabėgomis
Jus anksčiau skaityti, palyginimas šios pjesės su anąja
rašysena rodo neabejotiną pažangą. Iš kitos pusės, lie-
tuviško psichologinio teatro rėmuose pjesė tvirtai lai-*

kosi, ir šia prasme neveidmainiškai galėčiau parašyti Jums panegiriką. Ypač gerai pavykęs Katinėlio Rainojo personažas^[4] – tai, man atrodo, bus bene pirmoji tikra moteris lietuvių literatūroje. Dėl detalių – kiekvienas vidutiniškas teatro kritikas (= aš toks nesu) Jums galės būti naudingesnis už mane.

Leiskit todėl likti principų lygmenyje. Jūsų pjesė savo siužetu ir struktūra labai primena Sartre'o Les jeux sont faits ir Em[manuelio] Roblès Montserrat. Tačiau kas jas abidvi skiria nuo jūsiškės, tai būtent tai, kad jūsiškė – psichologinė, o anos dvi – metafizinės. Sartre'as, naudodamasis rezistentų kankinimu prieš mirtį, nagrinėja pasaulio, kuriame „burtai jau mesti“, kur mes visi jau pasmerkti mirti, visi – ir kankiniai, ir budeliai, – absurdiškumo problemą. Roblès perkelia tyčia kankinimų scenas į Pietų Amerikos Nepriklausomybės karus ir stato „žmogaus ar žmonijos“ didesnės vertės problemą. Moderniškasis teatras nori būti arba filosofinis, arba socialinis, o psichologizmo (plg. tapybą, poeziją, muziką) era baigta. – Jūsų gi herojai, jei taip galima išsireikšti, eina į gyvenimą, į ateitį atbuli. Ir marksistas atsisako nuo savo filosofijos (kokia ji bebūtų – nesvarbu) dėl psichologinių sumetimų. – Jūs sakysite gal, kad tai žmogiška ar teatrinė tiesa. Bet moderniam teatrui nusispjaut į psichologines tiesas, jis yra tam tikrų esminių, egzistencinių attitudes, tam tikrų svarbių socialinių problemų iliustracija, o ne teisybės ieškojotas.

Antroji problema – tai kalbos problema. Tai kliūtis ne jums vienam, o visai lietuviškai prozai: mūsų kalba sociališkai dar nėra pakankamai diferencijuota, ir labai sunku atskirti (nors gal ir nėra neįmanoma) „inteligentą“ nuo kaimiečio, kunigą nuo darbininko. Be to, viešpatauja puritonizmas, ir lietuviškam teatro veikale nepadorų žodį, tur būt, net ir kalėjime sunku įsprausti į herojaus lūpas. O tokiam Sartre'ui, pavyzdžiui, tiesos problema stojasi kaip tikrai diferencijuotos, tikros personažų kalbos plotmėje. – Galima būtų bandyti sekti antrąjį kelią – Albert Camus rodomą: tai autoriaus kalbos ir visos jo galvosenos primetimas visam veikalui, visiems personažams. Bet tada dialogą reikia visai išretinti, išmesti visa, kas kasdieniška ir

neesminio – kiekvienas sakinytis turi pridengti ir antrąją, filosofinę prasmę. – Noriu pasakyti, kad šiedu keliai lietuvių literatūroje, man rodos, ne tik kad neišbandyti, bet net ir kalbos problematikos dar nesimato.

Atleiskite už šias pastabas. Jomis norėjau ne tiek kritikuoti Jūsų veikalą, kiek nurodyti Jums, kurioje plotmėje ir kokiuose rėmuose tokia kritika būtų galima. Tai ne kritika, o avant-kritika ir jinai tinka ne Jums vienam, o nusako tai, ką aš manau apie lietuviškąjį teatrą ir teatrą iš viso.

Tai tuo ir baigiu mūsų pirmosios pažinties laišką. Manydamas, kad jisai nėra vien tik negatyvus ir kad jums viena kita mintis galės būti artima

lieku jūsų AJGreimas

Rankraštis. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas, F122-22. Laiško tekstą parengė Virginijus Gasiliūnas.

[1] Villefranche-sur-Mer, miestelis prie Viduržemio jūros, kur buvo Liutkų vila.

[2] Kalbama apie „Pabudimą“ ir (greičiausiai) „Vieną ir kitus“.

[3] Turimas omenyje „Pabudimas“.

[4] Elena iš „Pabudimo“ („katinėliu rainu“ ją vadina Kazys).

Pjesę „Pabudimas“ Antanas Škėma ėmėsi rašyti dar 1949-aisiais, vos atvykęs į Ameriką. Keletą kartų perrašęs, 1952-aisiais pateikė Lietuvių kultūros fondo Klivlande paskelbtam dramos konkursui *Pažįstamo* slapyvardžiu. „Pabudimas“ pelnė pirmąją premiją. Tam pačiam konkursui pateikta pjesė „Vienas ir kiti“ gavo antrąją premiją, bet ji Škėmai nebuvo įteikta, paaiškėjus, kad jam atitekusi pirmoji premija. „Vieno ir kitų“ premjera įvyko 1953 m. lapkričio 14 d. Čikagoje ir sulaukė palankiausių tiek publikos, tiek spaudos vertinimų. Tačiau apskritai Škėma buvo nusivylęs, kaip jo kūrybą priima lietuvių kultūrinė bendruomenė, ir dairėsi galimybių išversti „Pabudimą“ su keletu kitų kūrinių į anglų kalbą. Jo dukra Kristina Škėmaitė pjesę išvertė jau po tėvo žūties.¹ O 1954-aisiais, kaip liudija šis Greimo laiškas, Škėma mėgino pateikti šią dramą, turbūt kartu su antrąja

konkursą laimėjusia pjese, Paryžiaus publikai ir prašė pagalbos.

1954-ųjų vasarą Greimui trisdešimt septyneri. Jis atsakė Škėmai iš Villefranche-sur-Mer, kurortinio miestelio Prancūzijos Rivjeroje netoli Nicos, kur nuo 1952-ųjų vasaros su šeima – žmona Ona Bagdonaitė-Greimienė ir jos dukra Ada – atostogaudavo Antano Liutkaus viloje Pierre'o Guiraud, Petro Klimo, Juozo Lanskorskio, Georges'o Matoré, Žibunto Mikšio, Antano Mončio, Jurgio Savickio, Charles'o Singevino ir jų artimųjų draugijoje. Greimai atvykdavo iš Egipto – nuo 1949 m. gruodžio Greimas dėstė prancūzų kalbos istoriją Aleksandrijos universitete, kur gavo prancūzų filologijos dėstytojo vietą, prieš kelis mėnesius apgynęs doktoratą Sorbonos universitete. Aleksandrijoje jis praleido aštuonerius metus. Čia dėstė dar ir katalikiškame mergaičių pensionate. Ten, „būdamas mokytoju, o ne mokiniu“, dėstydamas Prancūzijos istorijos, geografijos, literatūros, filosofijos pagrindus, ir pats gavo prancūziškos gimnazijos išsilavinimą, padėjęs jam integruotis į prancūzų kultūrą, žvelgti į pasaulį iš europinės pasaulėžiūros vidaus.²

Aleksandrijoje Greimas dalyvavo ir „filosofų klube“, kur įvairiausių sričių intelektualai – filosofai, sociologai, psichologai, literatūros kritikai, meno istorikai – rinkdavosi svarstyti filosofinių klausimų ir sociokultūrinių aktualijų. Kartu su tokiomis asmenybėmis kaip Roland'as Barthes'as ir jų abiejų „mokytojas galvoti“ Charles'is Singevinas, ieškojo filosofinio pamato, kuris leistų marksizmą suderinti su fenomenologija.³ Skaitė ne tik Edmundą Husserlį, Maurice'ą Merleau-Ponty ir Jeaną Paulį Sartre'ą, bet ir Sigmundo Freudą, Jacques'o Lacano psichanalizę, Claude'o Lévi-Strausso ir Marcelio Mauss'o antropologiją bei daugybės kalbotyrininkų – Ferdinando de Saussure'o, Louiso Hjelmslevo, Viggo Brøndalio, Romano Jakobsono, Antoine'o Meillet – veikalus. 1990 m. laiške Arvydui Šliogerui šią savo gyvenimo atkarpą Greimas apibūdino kaip dvylika metų užtrukusią kelionę iš Paryžiaus į Paryžių. Tačiau pirmoji ir didžioji šios kelionės dalis – aštuoneri metai Egipte – praėjo, paties Greimo žodžiais,

„*tipingai prancūziškame Viduržemio pajūrio mieste*“,⁴ kuris neabejotinai buvo ir europietiškos Greimo pasaulėžiūros lopšys. 1954-ieji – šios biografinės atkarpos tarp Paryžiaus ir Paryžiaus pusiaukelė. Greimiškosios semiotikos dar nėra. Pirmąją jos versiją Greimas parašys tik po trejų metų, 1957-aisiais, ir iškart išmes, supratęs, kad nerado pakankamai tvirto mokslinio jos tapatybės pamato.⁵ Antroji išvys dienos šviesą beveik po dešimtmečio, 1966-aisiais.

Praktiniai teatro reikalai Greimui buvo pažįstami, nes 1940–1942 m. praleido Šiauliuose – dirbo prancūzų ir lietuvių literatūros mokytoju, aktyviai dalyvavo kultūriniame miesto gyvenime, kuris telkėsi apie teatrą. Per Kazio Binkio mirties paminėjimą, surengtą teatre, Greimas pasakė kalbą „Binkis – vėliauninkas“. Ši šviesa ir jaunatviška energija trykštanti miniatiūra apie „*lietuviškos kultūros kėlėją ir kūrėją*“,⁶ tautinio atgimimo idėjas pateikusi paprastiems žmonėms suprantama poetine kalba ir atvėrusi jiems kelią į visą lietuvių literatūrą, vėliau (1943) buvo išspausdinta pirmajame Greimo inicijuoto Šiaulių literatūros almanacho *Varpai* numeryje. Šiaulių teatre pastatyti poeto, dramaturgo, prozininko Maurice'o Rostand'o romano „Žmogus, kurį nužudžiau“ draminei inscenizacijai parašė pristatymą, išspausdintą spektaklio programėlėje. *Varpuose* buvo išspausdinta ir pirmoji stambesnė literatūrinė kritinė Greimo esė – Miguelio de Cervanteso „Don Kichoto“ recenzija, kurią parašyti Greimą paskatino neseniai išėjęs Pulgio Andriušio vertimas.⁷ Dar viename panašios ambicijos tekste pristatė Paulį Verlaine'ą (1944).⁸

Visuose šiuose tekstuose Greimas pabrėžia literatūros galią atskleisti biografiškai ir istoriškai nulemtas egzistencijos sąlygas, kurios kaskart vis kitaip paverčia bergždžiomis žmogaus pastangas išlikti žmogumi. Pasak Greimo, ši literatūros galia kultūriniame savivokos akiratyje atsiskleidžia dviem kryptimis: Lietuva yra Europoje, kuri laikytina pačios kultūros įsikūnijimu, o kartu siekiamybe. Todėl 1948-aisiais Paryžiuje eksponuotą Adomo Galdiko dailės parodą Greimas apibūdino kaip europinės lietuvių sąmonės išraišką, o ne atsitiktinį kultūros

fenomeną.⁹ Henriko Radausko poeziją lygino su Benvenuto Cellini'o, Thèophile'io Gautier, Stephano George'o, Anatole'io France'o, Axelio Munthe's kūryba.¹⁰ 1949-aisiais kalbėjo apie Oskarą Milašį kaip vieną iš „*didžiųjų lietuvių, jau įdėjusių savo dalį į bendrąją Europos kultūrą*“,¹¹ o 1955-aisiais Juozo Kėkšto poezijoje išvelgė Albert'o Camus egzistencializmo filosofinį pamatą.¹² Tačiau Greimas taip pat suvokė, kad toks lietuvių indėlis vis dėlto yra išskirtinis dalykas. 1946-aisiais rašė, kad lietuvių savivokai stinga europinės kultūros pagrindų, nes taip buvo lemta istoriškai,¹³ ir vėliau nuolat kalbėjo, kad Lietuva yra veikiau įgyvendintinas europinės kultūros projektas negu duotybė.¹⁴ Binkis savąją kultūros kėlėjo ir kūrėjo misiją vykdė, mokydamas „*lietuvišką sodžių [...] gerus eilėraščius skaityti*“,¹⁵ o Greimas – dėdamas pastangas, kad savo tautiečiams įskiepytų europietišką savimonę.

Jo veiklos spektras neįtikėtinais platus. Dvikryptė savimonė, kurią pats Greimas gerokai vėliau ne kartą apibūdins kaip šizofrenišką, persmelkia visą daugialypę jo asmenybę. To dvilypumo šaknis jisai siejo su geopolitine ir istorine kiekvieno lietuvių lemtimi, kurią Greimui teko patirti tiesiogiai. Jo jaunystės metais Lietuva buvo karo apimtos Europos epicentras. Net ir tokia visiškai nepolitinė veikla kaip literatūros almanacho steigimas ir leidyba čia reikalavo pagrindinio ryžto ir išmonės. Greimui nestigo nei vieno, nei kito, pagrindinės veiklos jis irgi nevengė – tik taip galėjo neprarasti žmogiškumo tomis nežmoniškomis sąlygomis. Bronys Raila su nuostaba prisimena: „*Mūsų švelnusis draugas Algirdas Greimas [...] toks jau nepraktiškas filologas, prancūzų literatūros ir poezijos žinovas, tokios jau nemilitarinės išvaizdos ir ideologijos atstovas, – pasirodo, irgi buvo ginklų pirklys!*“¹⁶ Greimas ir pats liudija tarpininkavęs, kai 1944 m. pavasarį besitraukianti nacių kariuomenė sumanė palikti visą savo amuniciją Lietuvos rezistentams.¹⁷ Jis, karinės mokyklos aspirantas nuo 1939 m., savo kailiu patyrė, ką reiškia atsidurti didžiųjų pasaulio galiūnų kovos lauke. Šią, anaipol neintelektualinę patirtį Greimas vėliau laikė savosios euro-

pinės savivokos ištakomis: matė, kad abiem didžiosioms imperijoms buvo vienodai reikalingas.¹⁸ Būti reikalingam čia reiškė tik tiek, kad tave pripažįsta naudinga darbo ir karine jėga, o ne naikintinu balastu. Pasibaisėjęs tiek sovietų, tiek nacių okupacijomis, absurdiškai žvėrišku jų brutalumu, jis taip pat suvokė, kad tai makabriška europietiško vizija. Todėl ir Greimo europinės savimonės pamatas – absurdas. Būtent absurdo jausmą, kuris apėmė jį tada, vadinama akstinu ieškoti prasmės, projektuojant prasių mokslą – semiotiką.¹⁹

Greimui būti europiečiu reiškė sąmoningai pasirinkti vertybių sistemą iš kelių įmanomų galimybių, suvokiant jų tarpusavio įtampas. Tai daugialypis pasirinkimas – tarp Rytų ir Vakarų kultūrų, tarp dešiniųjų ir kairiųjų sociopolitinių pažiūrų, tarp individualizmo ir visuomeninės atsakomybės, tarp kontempliatyvios refleksijos, kurią paralyžiuoja absurdo nuojauta, ir beprasmybę įveikiančio steigiamojo veiksmo. Maždaug 1960 m. Greimas rašė apie šią vertybinių sistemų kovą kaip apie savo biografijos ašį, o kartu – kaip apie bet kurio žmogaus, nepalaiminto tikėjimu, lemtį.²⁰ Žmogus, kuris jį supančiame pasaulyje nemato savaime suprantamų, neginčytinų, atraminių vertybių, yra privirstas rinktis, kokias vertybes teigs kasdieniniais savo veiksmais. Priklausomybė tarp veiksmo ir tikrovės čia abipusė. Kiekvienas veiksmas išreiškia vienokią ar kitokią elgsenos kultūrą, teigia ideologiją, įtvirtina vertybes, nesvarbu, ar veikiantysis asmuo įsisąmonina tai, ar ne. Tačiau tiek vertybės, tiek ideologijos tėra fikcija, jeigu jos teigiamos tik žodžiais, o ne jas įgyvendinančiu, įtvirtinančiu ir pratęsiančiu veiksmu. Greimui, visai kaip Shakespeare'ui, pasaulis – tai teatras, jo tikrovė – tai dramatinio veiksmo tikrovė, veikėjams skirti vaidmenys – tai vertybinės pozicijos, kurias jie užima šioje istoriškai nulemtoje tikrovės dramoje, o dramatis dialogas – polemikos dėl šių vertybinių pozicijų inscenizacija. Asmeninė drama čia tik viena – tai vaidmens pasirinkimas iš *dramatis personae* sąrašo, nes pasirinkti būtina, neišvengiama, bet kartu ir neįmanoma, nes joks pasirink-

kimas neatrodo vienareikšmiškai teisingas.

Tokią egzistencinės struktūros inscenizaciją Greimas atpažįsta Corneille'io dramoje. 1955 m. paskelbtoje esė jis rašė: „*Corneille tesidomi žmogum tik tiek, kiek žmogus patsai save daro akcijoje ir laisvėje. Jo teatro datum nėra žmogus, o klausimai, kuriuos gyvenimas stato žmogui; jo teatras nėra žmogaus kaip natūros problematika, o žmogiškosios akcijos problematika [...] kornelinė tragedija tampa socialine institucija, viešąja mokykla, kurioje žmogus išmoksta veikti.*“²¹ Kaina už tokios veiksmo mokyklos dramą – veikėjų nuasmeninimas, jų pavertimas tipiniais vaidmenimis, dramatis jų nužmoginimas: „*Kornelinio pasaulio žmonija – pavyzdinė, psichologiniai grubi, nužmoginta*“, todėl ji „*atranda gal net tiesesnę, negu klasikinis prancūzų teatras, kelią į graikiškos tragedijos didybę, tragedijos, vaizduojančios didvyrius ir pusdievius, padedančius žmonėms savo gyvenimų pavyzdingumu.*“ Tai leidžia ir dabarties žmogui, kankinamam „*klausimų, kuriuos jam stato, kuriuos jam primeta pasaulis*“, atpažinti „*Corneille'io teatre tikrąjį Bendruomenės teatrą*“, o per jį išreikšti „*mūsų epochos maištą prieš psichologizmą*“.²² Pačiam Greimui jo epocha primetė žmogaus būties beprasmybės patirtį ir klausimą apie galimybes ją įprasminti. Tai bendražmogiškas klausimas, susijęs ne su individualiomis psichologinėmis įtampomis, o su visos kultūrinės bendruomenės vertybiniu pamatu, tampančiu žmogui žeme po kojomis tiek, kiek jis pripažįsta tą pamatą savu. Taigi, teatras inscenizuoja žmogaus egzistencijos tiesą. Ją atpažinti ir išreikšti ir yra teatrinė tiesa.

Tokių vertybinių imperatyvų kontekste Greimo laiškas, cituotas pradžioje, atrodo gerokai vienareikšmiškiau kritiškas buržuazinio Paryžiaus teatro negu Škėmos dramų atžvilgiu. Šis teatras telkia bendruomenę, kuri nori patenkinti bendražmogišką pramogų ir malonumų alkį, o ne gvildinti pamatinius egzistencinius klausimus. Net pažengusių, į sąmoningesnę bendruomenę besiorientuojančių teatrų reiklumas tiek sau, tiek visuomenei labai menkas – nusistovėjusi sociopolitinių visuomenės požiūrių topografija, kaip numato Greimas, užgoš draminę Škė-

mos viziją, redukuos ją į politinę propagandą ir tuo pagrindu atmes. Žvelgdamas iš kultūros raidos, o ne iš teatrinės rinkos pozicijų, Greimas vertina Škėmos kūrinius egzistencinės europinės dramos kontekste. Ši, pasak jo, išvengia ir politizavimo, ir psichologizavimo pinklių, sąmoningai stiprindama filosofines ir socialines savo koncepcijos atramas. Eiti šia kryptimi jis siūlo ir Škėmai.

Emmanuelio Roblés pjesė „Montserrat“, kurią Greimas pateikė Škėmai kaip tokios dramos pavyzdį, buvo pastatyta Paryžiuje, Monparnaso teatre, 1948 m. pavasarį, kai karo realijos buvo dar nepalyginamai skaudesnės negu 1954-aisiais. Taip ir nepublikuotą savo recenziją apie šią pjesę Greimas pavadino „Žmogiškoji būtis ir žmogaus idėja“. Įvade pristatė Roblés kaip rašytoją, kuris dalyvavo prancūzų antinacinėje rezistencijoje, o naujoje savo pjesėje iškėlė problemas, aktualias ir lietuvių kovai už laisvę tais ankstyvojo pokario metais. Roblés inscenizuoja ne prancūzų antinacinę ir ne lietuvių antisovietinę rezistenciją, bet ispanų pilietines kovas.* Karininkas, var-

* Įdomu, kad labai panaši istorija apie 1978 m. nutiko anapus Atlanto. Kai režisierius Jonas Jurašas JAV statė anonimę (dėl suprantamų priežasčių nenurodydamas, kad jos autorius yra Juozas Glinskis) pjesę „Pasivaikščiojimas mėnesienoje“, kurti spektaklio scenografiją Jonas Mekas parekomendavo savo bičiulį Rudolfą Baraniką, kilusį iš Anykščių. Laiške Jurašui dailininkas rašė: „*Iš esmės sutinku su veikalo dvasine (nors ne visuomet ideologine) intencija ir taipgi, kas svarbiausia, vertinu aukštą meninį lygį.*“ Baranikas sakė, kad mielai kurtų dekoracijas, jei pjesės veiksmas vyktų kokioje nors Pietų Amerikos šalyje, sakykim, Čilėje, nes veikalas jį suintrigavęs. O dabar jis negalys to daryti, nes priklauso Amerikos kairiesiems...“ (Aušra Marija Sluckaitė, „Spektaklių ir sapnų klavyrai“. Vilnius. Kultūros barai. 2016, p. 118–119.) Greimas laiške Škėmai irgi patarė mokytis iš Roblés, kuris „*perkelia tyčia kankinimų scenas į Pietų Amerikos Nepriklausomybės karus ir stato „žmogaus ar žmonijos“ didesnės vertės problemą*“. Žodžiu, išsivadavimo kovos gali vykti bet kur, išskyrus Sovietų Sąjungą... Analogišką reakciją sukėlė off-off Broadway scenoje, Theater for the New City, 1981 m. Jurašo pastatyti „Zekai“ pagal Aušros Marijos Sluckaitės pjesę. Spektaklis „*kaip kaulas gerklėje įstrigo ne vienam Niujorko liberalui. Nemažonui girdėti apie persekiojimus, lagerius ir priespaudą tame pasaulio šeštadalyje, kuris juk toks „pažangus“ [...] Jeigu „Zekai“ pasakotų apie Salvadoro kalinius, tada tai būtų aktualu. [...] Liberalų laikraščio Village Voice kritikas Michaelas Feingoldas tiesiai pareiškė: mes jau pavargome nuo tų skundų apie sovietinius lagerius. Net ir vieno Solženicyno per daug*“ („Spektaklių ir sapnų klavyrai“, p. 205–206). – Red. pastaba.

du Montserrat, užuot vykdęs įsakymą suimti sukilėlių vadą Bolivarą, perspėja jį apie gresiantį pavojų ir padeda jam pasprukti, o pats už tokį poelgį nubaudžiamas mirtimi. Šiame paprastučiaame siužete Greimas išvelgia visus teatrinės tiesos dėmenis, kuriuos dar kartą išdėstys cituotoje 1955-ųjų esė apie Corneille'į. Jis pabrėžia, kad Roblés pjesėje aktualizuojama „*apriorinė dramatiška atmosfera*“,²³ kurią Greimas apibūdina kaip žmogiškosios būties baigtinumo ir negrynos revoliucinių kovų sąžinės nuojautą. Draminė įtampa čia kyla iš to, kad žmogus yra priverstas apsispręsti, kurį iš vienodai pražūtingų veiksmų jam pasirinkti. Draminė situacija kuriama, pasitelkiant ir veikėjų, ir įmanomų veiksmų tipus. Tačiau pati situacija lemia, kad čia asmeniška moralinio apsisprendimo drama: juk apsispręsti ir priimti savo sprendimo pasekmes turi pats asmuo, atsidūręs konkrečioje situacijoje, o ne jo įkūnijamas socialinis tipas.

Greimo požiūris į Sartre'ą sudėtingesnis. Laiške Škėmai minima 1947-aisiais paskelbta Sartre'o pjesė, kurioje pasirinkimo laisvės problematiką užaštrina šiek tiek fantasmagoriškas draminis siužetas. Pagrindiniai veikėjai – tai mirusiųjų šmėklos, kurios atgauna gyvybę ir mėgina per joms duotą ribotą laiką apsaugoti gyvus savo artimuosius nuo artėjančios nelaimės, o kartu bando nepraleisti progos, kad pačios ištruktų iš mirties gniaužtų. Tačiau Greimui, 1946-aisiais išvertusiam į lietuvių kalbą fragmentus iš Sartre'o „Sienos“, šis rašytojas rūpėjo platesniu mastu – kaip egzistencialistas. Vėliau, 1957-aisiais, Greimas išvertė ir Camus, apdovanoto Nobelio literatūros premija, romano „Maras“ fragmentą. Įžangoje apibūdino jo kūrybą kaip absurdiškos žmogaus būties išraišką, perteikiančią skausmingą tiesą, kad absurdiškame pasaulyje yra tik dvi galimybės – savižudybė arba maištas. Greimui artimas Camus pasirinkimas inscenizuoti maištaujančio žmogaus sielą, tačiau rašytojo kūryboje jis mato tą patį trūkumą, kaip ir Škėmos pjesėse. Jam atrodo, kad Camus „*neįstengė šios daug žadėjusios tematikos išvystyti į filosofiją, o ypač – neįstengė išeiti iš užburto individualizmo rato, maišto sąvoka pagrįsti visuomeninę ar bendražmogiš-*

ką moralę“. Jo pastangų „*suvisuomeninti maištą*“ vaisius – tokia moralė, „*kuri tėra tik savotiškas individualinių maištų aritmetinis vidurkis*“, o ne filosofinė išvalga apie esmines žmogaus būties sąlygas.²⁴ Už individualizmą, už narcizišką mėgavimąsi nužmoginto pasaulio absurdu Greimas priekaištauja visam egzistencializmui, būtent čia brėždamas skirtį tarp egzistencialistinės kontempliacijos paralyžiaus ir jo paties vertybinės pozicijos, paremtos veiksmo imperatyvu. Taigi, Europos kultūros scenoje jis mato Škėmą greta Camus ir Sartre'o, o lietuvių literatūros lauke – šalia Alfonso Nykos-Niliūno ir Henriko Nagio, neišvengusių egzistencialistinio solipsizmo, kuris Greimui atrodo atgrasus, o štai Algimanto Mackaus poezija, pasak jo, ne tik kalba apie pasaulio beprasmybę, bet ir inscenizuoja ją savo stiliumi.²⁵

Apie Mackų, Nyką-Niliūną ir Nagį taip rašė gero-kai vėliau, 1963-aisiais. Tačiau nuostata, kad stilistinė meno kūrinio sąranga turi išreikšti išorinį, o ne vidinį pasaulį, visada buvo Greimo meno sampratos pagrindas. 1952-aisiais rašydamas apie Kazį Borutą, romano „Baltaragio malūnas“ užmojį lygino su graikų, prancūzų, suomių epais, gretino su „Maro“ vizija: Camus „*totališkai pakelia ir išugdo vienas ant kito uždėtus, vis aukštesnius žmogaus ir pasaulio problematiką aiškinančius simbolinius planus*“, o „*Borutos veikalo simbolizmas yra egocentrinis [...] tai iš tiesų ne pasaulio vaizdas, o jo paties vidujinių kovų teatras, tai scena, kurioje mes stebime rašytojo asmenybės susiskaidymą į keletą personažų ir jo vidujinių prieštaravimų dramą*“. Todėl jis, „*nežiūrint žymių epinių privalumų, lieka vis tiek poetas, lyrinė siela, suvedanti išorinį pasaulį į savo paties subjektyvinį, metafizinį židinį*“.²⁶

Nuo tokio pavojaus Greimas dar 1947-aisiais mėgino apsaugoti Joną Aistį, asmeniniame laiške suabejojęs poeto sumanymu imtis dramos žanro. Pati geriausia, kanonizuotina jo poezija – tai lyrinė sielos išraiška. Stipriai suręstos kompozicijos ji neturi, išskyrus mažiausius eilėraščius. O dramai reikia suteikti ypač tvirtą kompozicinę struktūrą, nevengiant net ir schematizmo.²⁷ Kitame laiške Aisčiui Greimas tęsia temą, samprotaudamas apie žanrų topografiją –

lietuvių lyrinė poezija jam atrodo europinio lygio, o štai romano neturime, net Julijono Lindės-Dobilo „Blūdas“ ir Vinco Mykolaičio-Putino autobiografinis romanas „Altorių šešėly“, kad ir koks įdomus būtų jų psychologizmas, vis dėlto dar nelaikytini romanais. Šį didžiojo prozos žanro trūkumą Greimas negailestingai sieja su lietuvių kultūros seklumu: tik apgaudinėjame save, sakydami, kad lietuviai nelinkę į epą, nes iš tikrųjų tai tiesiog reiškia, kad kultūra dar nepasiekusi brandos, kad neįstengiamo apimti gyvenimo panoramos, fiksuoti ir perteikti jo tėkmės, kas būtina stambesnės apimties knygai.²⁸

Dobilo „Blūdą“ Greimas vis dėlto įtraukė į lietuvių literatūros istorijos apžvalgą, paskelbtą prancūziškai *Pléiade* enciklopedijoje 1956 m. Pasak jo, šis romanas (o ne mūsų kultūroje literatūriškai stipresniu pripažintas Putino „Altorių šešėly“) inscenizuoja žmogaus galvojimo būdo raidą, nulemtą socialiai ir kultūriškai. „Blūdo“ siužetinė įtampa, reziumuoja Greimas, sukasi apie vertybinio apsisprendimo klausimą, kai gyvenimiška situacija verčia pagrindinį veikėją rinktis, kaip jam elgtis – ar sekti savo religiniais idealais, ar palaikyti kovą už socialinę teisybę. Galiausiai jis randa humanistinį kelią, kuriuo eidamas religinius savo įsitikinimus suderina su teisingumo siekiu. Greimas šiame siužete išvelgia lietuvių ūkininkų ir inteligentų mąstysenos ekspoziciją, su kuria sieja romano žanro atsiradimą lietuvių literatūroje.²⁹

Tokią žanro priklausomybę nuo socialinės struktūros jis pabrėžė ir anksčiau. 1949-aisiais paskelbtoje Fabijono Neveravičiaus novelių rinkinio „Dienovidžio sutemos“ recenzijoje gynė autorių nuo literaturologų, pasigedusių estetinės trijų į rinkinį įtrauktų novelių vienybės, aiškino, kad autoriui vis dėlto pavyko, tegu ir literatūriškai skirtingais būdais, sukurti „tikrus ir įtikimus, tipizuotus žmones“, kurie „nėra nei geri, nei blogi, o šiaip sau žmonės, kaip mes visi pasaulyje“.³⁰ Greimas rašo: „Gyvų, socialiniai pagrįstų, psichologiškai išnarpliotų personažų virtinė stojasi prieš skaitytojo akis po sumanios ir plačios ekspozicijos, pasiruošusi atsakyti į visas gyvenimo keliamas psichologines, socialines, politines problemas, vienu

žodžiu, „pasiruošusi gyventi.“ Deja, Neveravičius „duoda tikrai vieną, reliatyviai smulkų intrigą, išnarplioja ją, jei taip galima pasakyti, keturveiksme teatrine schema – ir palieka skaitytoją nepasisotinusį jo sukurtu gyvenimu. Tuo pat metu nuskriausdamas ir save – pilnumoje neišvystydamas nei savo kaip dramaturgo, nei ypač kaip romanisto talento.“³¹

Patį romano žanrą Greimas sieja su socialinės miestiečių klasės iškilimu nepriklausomoje Lietuvoje. Miesto siužetai, palyginti su pasakojimais apie kaimo gyvenimą, galėtų apimti gerokai platesnį temų spektrą, o tai pamatinė gero romano sąlyga. „Nesuklysiu, manau, teigdamas [...] kad lietuviškas romanas, kaip standartinis geros, subrendusios literatūros kuone esminis elementas, kaip būtina sąlyga aukštos kokybės literatūrinei produkcijai atsirasti, galės gimti tikrai buržuazinio gyvenimo rėmuose.“³² Besiformuojanti miesto buržuazija – „klasė, istorijos pašaukta duoti toną visose mūsų socialinio ir kultūrinio gyvenimo srityse, pastatyta sukioti visus valstybinio aparato ratukus“, – kūrėsi, remdamasi aplinkinių (rusų ir lenkų) kultūrų likučiais ir daugiau vokiečių, prancūzų negu anglų įpročiais, kuriuos atneša kasdieninio gyvenimo vėjai. Tokius heterogeniškus elementus įsisavinusių žmonių supratimas, jų „įvairaus, lipdomo, bręstančio gyvenimo vaizdavimas reikalauja savo Balzac'o [...] Neveravičius tai jaučia ir supranta, ir jau vien to fakto pakanka numatyti jam ypatingą vietą mūsų literatūros būsimoje istorijoje“.³³

Taigi, anot Greimo, literatūrinė proza pavojaus užsiverti solipsistinėje sąmonėje išvengia tada, kai fiksuoja socialinės tikrovės audinio faktūrą, o kartu apčiuopia kultūrinį žmogaus savimonės daugiasluoksniškumą, kiek jis būdingas socialiniam tipui, kuriam priklauso pasakojimo veikėjai. Čia siužetinė literatūros kūrinio plotmė sukimba su stilistine. Kūrinys inscenizuoja sociokultūrinę tikrovę, kurioje gyvena ir veikia žmogus, iš to susidaro siužetinė veiksmo įtampa. O formos plotmėje, kaip atrodo Greimui, kūrinys turi išgauti šios sociokultūriškai daugialypės tikrovės inscenizavimo, o ne reprezentavimo efektą. Kūrinys turi įsukti skaitytojus ar

Kai Greimas iš savo buto eidavo į kairę, po keliolikos sekundžių atsidurdavo prie La Comédie-Française, o kai į dešinę – prie Théâtre du Palais-Royal

Arūno Gelūno nuotraukos

žiūrovus į meniškai konstruojamo pasaulio sukūrį, kad jie patirtų situacijos, kurioje atsiduria veikėjai, įtampą, užuot apie tai kalbėjęs ar tą vaizdavęs iš stebėtojo distancijos. Čia ir iškyla kalbos reikšmė: kalbėsena išreiškia kalbančiojo asmens pasaulėvoką ir veikimo pasaulyje būdą, todėl būtent kalbėsenos imitacija yra veikėjų tipizavimo priemonė tiek grožinėje prozoje, tiek dramoje. Sudėtingesnės, geriau artikuliuotos socialinės struktūros, negu ji iš tikrųjų yra, negalėtų sukurti joks menininkas, net jei prašnekintų savo kūrinio veikėjus sociokultūriškai diferencijuotais, tiesiogiai atpažįstamais kalbos registrais. Puikiai tą suprasdamas, Greimas siūlo Škėmai pasirinkti ne Sartre'o, bet Camus stilistinį sprendimą, kaip sustiprinti bendražmogiškosios egzistencinės plotmės artikuliaciją, o lietuvių literatūrą priartinti prie europinės literatūros modelių. Kadangi lietuvių kultūros realijos nenumato galimybės tipizuoti veikėjus, suteikiant jiems kalbinę sociokultūrinę tapatybę išraišką, belieka meniškai realizuoti antrąją galimybę – minimizuoti kalbos išraiškingumą, kad neliktų jokių sociokultūrinės veikėjo tapatybės bruožų, tokiu būdu išgryninant autoriaus siū-

lomą filosofinę, egzistencinę pasaulio viziją.

Rašydamas Škėmai, šias stilistinių sprendimų galimybes Greimas apsvarsto ne tik iš teorinės perspektyvos, bet ir iš praktinės patirties. Greta Sartre'o, Camus kūrinių jis vertė ir Arthuro Rimbaud poeziją – poemos „Blogas kraujas“ vertimą su komentarais *Santarvėje* paskelbė 1954-aisiais, tais pačiais metais, kai laiške Škėmai dalijosi samprotavimais apie meninę kalbos faktūrą. Be to, Greimas ne kartą rašė spaudoje apie lietuvių kultūrai būdingą, tačiau jos raidai kenksmingą nuostatą užtikrinti kalbos grynumą. Dramos kūriniuose ši nuostata, draudžianti vartoti nestandartinį registrą, lemtingai apriboja meninės raiškos galimybes, kaip Greimas pabrėžia laiške Škėmai. O platesniu mastu, turint omenyje pačią lietuvių kalbos raidą, ji ne tik trukdo lietuvių kultūrai bręsti, bet ir nepagrįstai ignoruoja europinės savimonės substratą, kuris jau įrašytas į lietuvių kalbos leksiką ir kurį patys lietuvių kalbos grynumo propaguotojai kai kuriais atvejais kažkodėl traktuoja kaip grynai lietuvišką. Šias problemas, kurios tebėra aktualios ir šandien, Greimas apsvarstė dar 1949-aisiais dviejų dalių straipsnyje „Lietuvių kalbos senumas ir jaunatvė“.

1955-aisiais išdėstė jas vėl, šįkart polemikoje su Rai-
la. Priminęs, kad kalbai keliami puristiniai reikalavi-
mai pakerta žodinės raiškos skaidrumą ir tikslumą,
stebėjosi, kodėl Railos redaguojama „Santarvė, kuri
kovoja už Europos kultūrą ir vakarietišką gyvenimo
stilių, ims vyti iš savo skilčių tos pačios vakarietiškos
kultūros poreiškius!“³⁴

Greimo kritikuojamas kalbinis purizmas – tai mo-
ralinio puritoniškumo, būdingo kultūrinei lietuvių
savimonei, tąsa. Kad Škėma juo neserga, Greimui
akivaizdu. Tik laisva nuo moralistinės autocenzūros
vaizduotė gali įkūnyti scenoje gyvą moterį. Škėmai tą
padaryti pavyko visiškai originaliu būdu, nes lietuvių
literatūros tradicija, sukaustyta dorovinės misijos, čia
nenumato jokios meninių sprendimų galimybės. Ne-
trukus šią išvalgą Greimas išplėtojo viešai – 1957-ai-
siais *Santarvėje* išspausdino straipsnį „Lytingumas
lietuvių literatūroje“, ginantį Škėmą nuo anoniminės
kritikos, paskelbtos *Drauge*. Lietuvių literatūros pu-
ritoniškumą jis aprašė ironiškai, netgi sarkastiškai,
laikydamas jį „nedovanotinu“, ir pabrėžė: „Tikroji li-
teratūra nėra tai tik nuobodžiaujančių sluoksnių pra-
moga, o kaip ir kiekvienas tikras menas – autonominis,
globalinis žmogaus išraiškos planas, dialektiniais ry-
šiais surištas su gyvenamosios tikrovės planu.“³⁵ Toks
visuminės gyvenimo patirties planas apima ir meilės
supratimą, ir meninę jos inscenizaciją. „Globalus, vi-
sapusiškas meilės suvokimas veda į mūsų filosofų taip
mėgstamą, pilnutinį žmogų“,³⁶ – rašo Greimas, cituo-
damas Stasį Šalkauskį ir Antaną Maceiną – filosofus,
kalbėjusius apie pilnutinį žmogų. Meilė yra „geras
ir gražus dalykas“, kai tai „ne tik fizinė, ir ne vien tik
platoniška meilė, o ypač jos tarpiniai laipsniai, jos pro-
gresyvi sublimacija“.³⁷ Pasak Greimo, pilnutinį žmogų
Škėmos „Pabudime“ įkūnija Elena, o tokios meilės ins-
cenizaciją jis mato dramatinėje šios pjesės sąrangoje. Šis
rašytojo nuopelnas lietuvių literatūrai ypač reikšmin-
gas dėl to, kad „jo grakštus, sexy Katinėlis įeina į lietu-
viškos literatūros saloną jokios tradicijos nepratiestu ki-
limėliu“. Greimas ragina lietuvių autorius sekti Škėmos
pavyzdžiu: „Rašytojai ir poetai! Duokite mums litera-
tūroje moterų, bet tikrų moterų, su kūnu ir su krauju,

ir daugiau meilės, – bet tikros meilės, idant bent mūsų
ateinančios kartos norėtų ir mokėtų mylėti.“³⁸

Sukurti tokią pilnutinio žmogaus ir meilės viziją
pavyksta anaip tol ne kiekvienam rašytojui. 1963-iai-
siais Greimas recenzavo Eduardo Mieželaičio ei-
lėraščių rinkinį „Žmogus“, išleistą 1962 m. ir ap-
dovanotą Lenino premija. Mieželaičio išaukštintas
žmogaus kūnas – ne tiek kūniška visuma, kiek kūno
dalių suma. „Gėdingas kūno dalis“³⁹ šis socialistiškai
sąmoningas poetas nutyli, o negėdingosioms skiria
visai nekūniškas funkcijas, pirmiausia, išreiškiančias
ideologinį sąmoningumą. Ne mažiau fragmentuotai
Mieželaitis aprašo ir meilę – ji gali būti „žemiškoji“
arba „nežemiškoji“, mylimos moterys būna keturių
(Dürerio, Rafaelio, da Vinci'o ir Renoiro) tipų, ati-
tinkančių keturias jų socialinio naudingumo sritis,
gyvybiškai svarbias poeto savirealizacijai, – tai dau-
ginimasis, vaikų auginimas, kūrybinis įkvėpimas ir
atgaivos šaltinis. Konceptualią šio negailestingo šar-
žo reziumė Greimas išsako digresijos forma, skliaus-
teliuose, tarsi netyčia, o iš tikrųjų, sekdamas verty-
bine paradigma, kurią išreiškia Mieželaičio poezija,
konstatuoja, kad čia moterys – tai „meilės objektai“,
skliausteliuose patikslindamas: „Reikia pasakyti, kad
moteris, nežiūrint socialistinio režimo, Edv. Mieželai-
čiui vis tiek yra meilės objektas, o ne subjektas.“⁴⁰

Lyg tarp kitko pareikšdamas tokią pastabą, Grei-
mas atmeta du įvairiomis progomis jam žeriamus
prikaištus dėl vertybinių pozicijų, numanomai
pagrindžiančių jo pasaulėžiūrą. Pirmą, jo žmogaus
sampratą būtinai numano žmogiškosios būties tęs-
tinumą ir pilnatvę, nepaisant to, kad Greimas ją
formuluoja akivaizdžiai marksistiniu socialinės ti-
krovės pamatu, vienareikšmiškai atsiribodamas nuo
egzistencialistų polinkio į solipsizmą. Žmogus gy-
vena visuomenėje, vadovaudamasis jos vertybėmis,
tačiau vien sociumo sukonstruota tapatybė tėra tik
šaržas. Antra, būties pilnatvę Greimui atveria mo-
ters saviraiška: būtent žiūrėdamas į moterį mato
žmogiškosios būties ir veikimo tarp žmonių tęstinu-
mą, kurį, jo manymu, apčiuopia ir perteikia Škėma
savo pjesėje. Jei čia ir esama kokių nors mizoginiško

požiūrio į moterį stereotipų, jie priskirtini ne Greimui ar Škėmai,⁴¹ o puritoniškai lietuvių savimonei, kurios išraišką Greimas mato lietuvių literatūroje, jos fone iškeldamas Škėmos dramatinės vizijos originalumą ir adekvatumą gyvenamajai tikrovei.

1963-aisiais Greimas atsiliepė į *Metmenų* kvietimą įvertinti Škėmos literatūrinį palikimą ir pakartojo pagrindines įžvalgas, išdėstytas 1954-ųjų laiške. Siekį inscenizuoti žmogaus egzistenciją čia prisiminė kaip Škėmos intenciją, organizuojančią jo pjeses, todėl rašė, kad jų „silpnybė“ – nepakankama šios pamatinės intencijos išraiška. Jei pagrindinė pjesės savybė išties yra „*autorius noras išbristi iš tradicinės lietuviškosios tematikos ir statyti problemas žmogaus moralinio ir politinio atsakingumo plotmėje*“, tai daugiau dramatinės įtampos reikėjo skirti pačiai laisvės problemai: „*Kur nėra būtinybės, nėra ir laisvės, o meninėje plotmėje – nėra tragedijos*.“ Tiek čia, tiek laiške Greimas giria Škėmą „*kaip pirmąjį lietuvišką autorių, drįsusių pasakyti, kad ir lietuvė moteris kartais turi kūną*“.⁴²

Kad tai ne fizinis kūnas, o toks, kuris išreiškia žmogaus buvimo pasaulyje būdą ir jo laikysenos pastovumą, Greimas bene tiksliausiai nusakė kita proga, daug vėliau ir asmeniškiau rašytame laiške Aleksandrai Fledžinskaitei-Kašubienei. Po beveik penkių dešimtmečių pertraukos atnaujinę ryšius 1988 m., jiedu pagaliau susitiko 1990-ųjų pabaigoje. Dar prieš tą susitikimą, per dvejus intymaus epistolinio bendravimo metus Greimas daug pasakojo Aleksandrai apie žlugusius savo gyvenimo projektus, apie savęs ir pasaulio suvokimo fragmentacijos patirtį, apie prasminį jau nugyvento gyvenimo neišbaigtumą – lyg jis būtų dar nesumontuotas filmas, kurio sumontuoti galbūt net ir neįmanoma. Rašytinės komunikacijos nepakako suvokti tam, kas tiesiogiai atsivėrė, kai Greimas vėl gyvai pamatė Aleksandrą: „*Neatpažinau [tavęs] iš karto, – prisipažįsta jis, – tik paskutinę dieną [...] iš naujo pasisavinau tavo galvos formą, veido linijas, na, ir šypseną. Jų pagalba, man rodėsi, atpažinau tai, kas tavyje permanentiška*“.⁴³ Tą akimirką Greimas supratus, kad gali būti ir kitokia negu jo paties gyvenimo patirtis: „*iš kitos pu-*

sės, per tas kelias dienas pamažu susipažinau su visai nauja, kita tavo asmenybe. [...] Pajutau tavo plyta po plytos statyto gyvenimo vientisumą, gyvenimo projekto koherenciją, gyvenimo kaip stiliaus išpildymą. [...] Padarė įspūdį gyvenimo kaip formos išjutimas: ta prasme tu stipresnė, didesnė už mane. Supratau, kodėl mano taip vadinamo autentiškumo ir „teisybės sau“ ieškojimas tau atrodė irrelevant [nesvarbus], nepasakysiu, kad juokingas, bet beprasmis“.⁴⁴

Greimo odisėja iš Paryžiaus į Paryžių, trukusi dvylika metų, baigėsi 1962-aisiais, kai jis gavo prancūzų kalbos ir filologijos dėstytojo vietą Puatje universitete Prancūzijoje. Nuo 1963-ųjų, kai Greimas šaržavo socialistinę Mieželaičio žmogaus viziją ir viešai pakartojo konstruktyvią Škėmos kritiką ir panegiriką, iki 1990 m. pabaigos, kai egzistencinė pilnatvė jam atsivėrė biografinėje, o ne teorinėje savivokos plotmėje, praėjo visas gyvenimas pačiame Europos centre. Į Paryžių Greimas grįžo, nešinas semiotikos mokslo užuomazgomis, o apie 1990-uosius rašytuose laiškuose – ne tik Aleksandrai, bet ir kitiems adresatams – apie semiotiką kalbėjo su nusivylimu, kaip apie pasibaigusį, bet jo pasaulio taip ir nesuorganizavusį projektą. Tačiau tai jau kita istorija, kita Greimo gyvenimo drama.

•

Greimo laiškas Škėmai – vienas iš daugelio neskelbtų jo tekstų, rengiamų publikavimui pirmajame dvitomės studijos „Algirdas Julius Greimas. Asmuo ir idėjos“ tome (sudarytojas – Arūnas Sverdiolas). Studija skirta 100-osioms Greimo gimimo metinėms, kurias minėsime 2017-aisiais, UNESCO paskelbtais Greimo metais. Greta laiškų, rašytų įvairiems asmenims įvairiais gyvenimo tarpsniais, pirmajame studijos tome bus pluoštas Greimo autobiografinių tekstų ir interviu, prisiminimų apie jį, biografinių studijų, bus pateikta jo gyvenimo chronologija. Šio tomo leidbos projektą „Algirdas Julius Greimas: asmuo“ (LIP-039/2016/LSS-180000-419) remia Lietuvos mokslo taryba. ■

- Broden Thomas F. „Algirdo Juliaus Greimo gyvenimo chronologija“, rengiama spaudai studijoje *Algirdas Julius Greimas: Asmuo ir idėjos I*, kurią baltos lankos išleis 2017.
- „Ištakos: iš Lietuvos į Prancūziją, taikos ir karo metu (1917–1945)“. Dalios Kaladinskienės, Kęstučio Nastopkos ir Jūratės Levinos vertimas iš rankraščių, rengiamas spaudai studijoje *Algirdas Julius Greimas: Asmuo ir idėjos I*.
- Daugirdaitė, Solveiga. „Lietuvių modernizmas be feminų“. *Antanas Škėma ir slinkty Lietuvių literatūroje*. Sudarė Loreta Mačianskaitė. Vilnius: *Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*. 2012, p. 52–68.
- Chevalier Jean-Claude, Paul Encrevé. „Pokalbis su Algirdu Juliumi Greimu (1917–1992)“. Pauliaus Jevsejevo vertimas iš „6. Entretien avec Algirdas Julien Greimas (1917–1992)“, in: *Combats pour la linguistique, de Martinet à Kristeva. Essai de dramaturgie épistémologique*. Paris: ENS Éditions, 2006, p. 121–143. Rengiamas spaudai studijoje *Algirdas Julius Greimas: Asmuo ir idėjos I*.
- Greimas, Algirdas Julius. „Servantesas ir jo Don Kichotas“, recenzija: Miguel de Cervantes. *Išmoningasis idalgas Don Kichotas iš La Mančos*. Vertė Pulgis Andriušis. Kaunas: *Valstybinė grožinės literatūros leidykla*. 1942. *Varpai. Literatūros almanachas* (Šiauliai), nr. 1, 1943, p. 221–227.
- „Binkis – vėliauninkas“. Kalba, pasakyta 1942 m. Šiaulių teatre surengtame K. Binkio mirties paminėjime-akademijoje. *Varpai*. 1943, nr. 1, p. 302–303.
- „Verlaine’as – žmogus ir poetas“. *Varpai*. 1944, nr. 2, p. 123–136.
- „Maurice Rostand ir jo pjesė“. Rostand Maurice. *Žmogus, kurį užmušiau*. Spektaklio programa. Šiauliai: *Šiaulių miesto teatras*. 1944, p. 2–3.
- Jean Paul Sartre. „Siena“. Vertimas su įžanginiu žodžiu. *Mintis* (Memmingen), nr. 231, 1946 m. gruodžio 11 d., p. 3; nr. 233, 1946 m. gruodžio 16 d., p. 3; nr. 234, 1946 m. gruodžio 18 d., p. 3; nr. 235, 1946 m. gruodžio 20 d., p. 3; nr. 237, 1946 m. gruodžio 30, p. 3; nr. 238, 1947 m. sausio 2, p. 3. Versta iš J. P. Sartre. *Le Mur*. Paris: *Gallimard*. 1939.
- „Paprastų ir aiškių idėjų krašte“. *Praskrendančio paukščio sparnu*, red. Justas Dočkus et al. Paryžius: Paryžiaus lietuvių akademinės jaunuomenės „Šviesa“ sambūris, 1946, p. 22–23.
- 1947 m. rugpjūčio 5 d. ir rugsėjo 9 d. laišakai Jonui Aisčiui. Rankraščiai. LLTI BR F100-1263 / 10 ir 7. Rengiama spaudai studijoje *Algirdas Julius Greimas: Asmuo ir idėjos I*.
- „Dail. Adomas Galdikas, š. m. kovo 15–30 d. d. įvykusios Paryžiuje meno galerijoj Durand-Ruel parodos proga“, *Mintis*, nr. 39 (422), 1948 m. balandžio 14 d., p. 2.
- „Kol fontanas vėl prabil...“ Recenzija: Henrikas Radauskas. „Fontanas“.
- Kaunas: *Sakalas*. 1935, 60 p., namudinio leidimo Paryžiuje 1946 m. proga, skiltyje „Akimirksnių kronika“, *Mintis*, nr. 53 (436), 1948 m. gegužės 21 d., p. 4.
- „Žmogaus būtis ir žmogaus idėja. E. Roblės pjesės *Montserrat* recenzija“. 1947–1948 m. rankraštis. Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (toliau VUB RS). F245-66.
- „Lietuvių kalbos senumas ir jaunatvė“. *Lietuvis*, nr. 24 / 25, 1949 m. spalio 14 d., p. 3; nr. 26 / 27, 1949 m. spalio 21 d., p. 4.
- „F. Neveravičiaus ‘Dienovidžio Sutomos’“. Recenzija: Fabijonas Neveravičius. „Dienovidžio sutemos“. Kassel-Mattenberg: *Aistia*. 1949, 187 p., *Britanijos Lietuvos*, nr. 27 (100), 1949 m. liepos 1 d., p. 2–3.
- „Kultūriniai ginklai kovoje už laisvę“. Recenzija: Geneviève-Irène Židonytė, daktaro disertacija prancūzų k. apie O. V. Milašų, O. V. de L. Milosz: *sa vie, son œuvre, son rayonnement*. Thèse de doctorat d’État, lettres, Université de Paris, 1949. Paris: *Perrin*. 1949. 294 p., *Britanijos Lietuvos*, nr. 32 (105), 1949 m. rugpjūčio 5 d., p. 2.
- 1954 m. rugpjūčio 29 d. laiškas Antanui Škėmai. Rankraštis. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas, F122-22.
- „K. Borutos, Baltaragio malūnas“. Recenzija: Kazys Boruta, *Baltaragio malūnas*. Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla. 1945. *Vienybė*, nr. 12, 1952 m. rugsėjo 12 d., p. 6.
- Arthur Rimbaud. „Mauvais sang“. Iš *Une saison en enfer* (1873). Vertimas su komentarais. *Santarvė*. 1954, nr. 1, p. 7–12.
- „Jaunojo Kėkšto gyvenimas ir mirtis (Apie ‘Etapų pirmąjį etapą’“. Rezenzi-ja: Juozas Kėkštas, *Etapai; poezija 1933 / 1953*. Nördlingen: *Venta*. 1953, p. 142. *Literatūros lankai*. 1955, nr. 6, p. 24.
- „Corneille aktualumas“. *Literatūros lankai*. 1955, nr. 6, p. 25.
- „Infantiliškai trypiame vietoje... ar žengiamo atgal? (Kelios pastabos dėl B. Railos straipsnio)“, skiltyje „Kalbos klausimais“. *Santarvė*. 1955, nr. 7–8, p. 329–331.
- „Littérature lithuanienne“. *Histoire des littératures*, vol. 2, *Littératures occidentales*, dir. Raymond Queneau, in *Encyclopédie de la Pléiade*. Paris: Éditions de la Pléiade. NRF, *Gallimard*. 1956, p. 1438–1450.
- „Albert Camus. Šiais metais laimėjo Nobelio premiją literatūrai“. Įvadas ir fragmento vertimas iš *La Peste*. *Darbas*, nr. 3–4 (34–35), 1957 rugsėjis–gruodis, p. 25–27.
- „Lytingumas‘ lietuvių literatūroje“, skiltyje „Literatūrinėmis temomis“, *Santarvė*, nr. 1, 1957, p. 20–21.
- „Intelektualinės autobiografijos bandymas“. Rankraštis, apie 1960 m., VUB RS, F245-121. Rengiamas spaudai studijoje *Algirdas Julius Greimas: Asmuo ir idėjos I*.
- „Apie sovietinio poeto santykius su moterimis“. Skiltis „Laiškai iš Pary-

- žiaus". *Dirva*, nr. 67, 1963 m. birželio 12 d., p. 5–6.
- „Anketa Antano Škėmos literatūrinio palikimo vertei apsvastyti". *Metmenys*. 1963, nr. 6, p. 127–139, 128.
- „Algimantas Mackus arba namų ieškotojas". *Metmenys*. 1963, nr. 7, p. 112–117.
- „Intelektualinės autobiografijos bandymas: I". *Metmenys*. 1985, nr. 50, p. 10–20.
- 1990 m. balandžio 20 d. laiškas Arvydui Šliogerui, Arvydo Šliogerio privatus archyvas, rengiama spaudai studijoje *Algirdas Julius Greimas: Asmuo ir idėjos I*.
- „Šis tas apie kultūrą". *Metmenys*. 1990, nr. 59, p. 14–27.
- „Iš A. J. Greimo prisiminimų apie rezistenciją", pokalbio su Sauliumi Žuku 1988 m. fragmentai. *Kultūros barai*. 1992, nr. 3, p. 44–47.
- La Mode en 1830. Langage et société*, éd. Thomas F. Broden et Françoise Ravoux-Kirkpatrick, Paris: *Presses Universitaires de France*. 2000, nurodoma Broden Thomas F., „Algirdas Julius Greimas: išsilavinimas, įsitikinimai, karjera". *Colloquia*. 2014, nr. 33, p. 16.
- Algirdo Juliaus Greimo ir Aleksandro Kašubienės laiškai 1988–1992*. Sudarė Aleksandra Fledžinskaitė-Kašubienė, redagavo Gintautė Žemaitytė. Vilnius: *baltos lankos*. 2008.
- Kajman Michel ir Corine Lesnes, „Prancūzija apimta ‚bereikšmiškumo‘". Pokalbis su A. J. Greimu. Vertimas iš „La France est gagnée par 'l'insignifiance'", *Le Monde*, 1991 m. spalio 22 d., p. 44–45. Rengiamas spaudai studijoje *Algirdas Julius Greimas: Asmuo ir idėjos I*. Sutrumpintas vertimas publikuotas pavadinimu „Jei nusileisi lietuviams, teks nusileisti visiems". *Šiaurės Atėnai*. 1991 m. lapkričio 20 d., nr. 44 (91), p. 4.
- Manière Philipee. „Pradžioje buvo Greimas". Pokalbis su A. J. Greimu, *Le Quotidien de Paris*, Vertimas iš „Au commencement était Greimas", *Le Quotidien de Paris*, nr. 1936, 1986 m. vasario 11 d., p. 22. Rengiamas spaudai studijoje *Algirdas Julius Greimas: Asmuo ir idėjos I*.
- Raila Bronys. *Versmės ir verpetai: akimirksnių kronikos*. Boston: *Budginai*. 1970.
- Škėma Antanas. *Rinktiniai raštai*. Parengė Algirdas Landsbergis et al., t. 2. Vilnius: *Vaga*. 1994.
- ¹ Antanas Škėma. *Rinktiniai raštai*, p. 532–540.
- ² Algirdas Julius Greimas. „Intelektualinės autobiografijos bandymas: I", p. 17.
- ³ Ten pat, p. 17–18.
- ⁴ Ten pat, p. 17.
- ⁵ Jean-Claude Chevalier, Paul Encrevé. „Pokalbis su Algirdu Juliumi Greimu (1917–1992)", p. 131.
- ⁶ Algirdas Julius Greimas. „Binkis – vėliauninkas", p. 303.
- ⁷ Algirdas Julius Greimas. „Servantesas ir jo Don Kichotas".
- ⁸ Algirdas Julius Greimas. „Verlaine'as – žmogus ir poetas".
- ⁹ Algirdas Julius Greimas. „Dail. Adomas Galdikas".
- ¹⁰ Algirdas Julius Greimas. „Kol fontanas vėl prabil's".
- ¹¹ Algirdas Julius Greimas. „Kultūriniai ginklai kovoję už laisvę".
- ¹² Algirdas Julius Greimas. „Jaunojo Kėkšto gyvenimas ir mirtis".
- ¹³ Algirdas Julius Greimas. „Paprastų ir aiškių idėjų krašte".
- ¹⁴ Pvz., Algirdas Julius Greimas. „Šis tas apie kultūrą".
- ¹⁵ Algirdas Julius Greimas. „Binkis – vėliauninkas", p. 303.
- ¹⁶ Bronys Raila. *Versmės ir verpetai*, p. 119–120.
- ¹⁷ „Iš A. J. Greimo prisiminimų apie rezistenciją", p. 46.
- ¹⁸ Michel Kajman, Corine Lesnes. „Prancūzija apimta ‚bereikšmiškumo‘", p. 44.
- ¹⁹ Philipee Manière. „Pradžioje buvo Greimas".
- ²⁰ Algirdas Julius Greimas. „Intelektualinės autobiografijos bandymas", rankraštis.
- ²¹ Algirdas Julius Greimas. „Corneille aktualumas".
- ²² Ten pat.
- ²³ „Žmogaus būtis ir žmogaus idėja".
- ²⁴ Algirdas Julius Greimas. „Albert Camus. Šiais metais laimėjo Nobelio premiją literatūrai", p. 25.
- ²⁵ Algirdas Julius Greimas. „Algimantas Mackus, arba Namų ieškotojas".
- ²⁶ Algirdas Julius Greimas. „K. Borutos ‚Baltaragio malūnas‘".
- ²⁷ Algirdas Julius Greimas. 1947 m. rugpjūčio 5 d. laiškas Jonui Aisčiui.
- ²⁸ Algirdas Julius Greimas. 1947 m. rugsėjo 9 d. laiškas Jonui Aisčiui.
- ²⁹ Algirdas Julius Greimas. „Littérature lithuanienne", p. 144–145.
- ³⁰ Algirdas Julius Greimas. „F. Neveravičiaus ‚Dienovidžio sutemos‘", p. 2.
- ³¹ Ten pat.
- ³² Ten pat, p. 3.
- ³³ Ten pat.
- ³⁴ Algirdas Julius Greimas. „Infantiliškai trypiame vietoje... ar žengiamo atgal?", p. 331.
- ³⁵ Algirdas Julius Greimas. „Lytingumas' lietuvių literatūroje", p. 21.
- ³⁶ Ten pat, p. 20.
- ³⁷ Ten pat.
- ³⁸ Ten pat, p. 21.
- ³⁹ Algirdas Julius Greimas. „Apie sovietinio poeto santykius su moterimis", p. 5.
- ⁴⁰ Ten pat.
- ⁴¹ Solveiga Daugirdaitė. „Lietuvių modernizmas be *feminų*".
- ⁴² „Anketa Antano Škėmos literatūrinio palikimo vertei apsvastyti", p. 128.
- ⁴³ Algirdo Juliaus Greimo ir Aleksandro Kašubienės laiškai 1988–1992, p. 191.
- ⁴⁴ Ten pat.